

Editorial

Ieșite din perioada celor cincizeci de ani de ateism de stat, diferitele biserici din Europa Centrală și de Est se prezintă cu un palmares inegal, de la respectabilitatea conferită de disidență, pînă la povara compromisului și chiar a colaboraționismului. Perioada post-comunistă a adăugat acestei situații accente noi, îngrijorătoare. Intoleranța religioasă a culminat în criza iugoslavă. Exclusivismul și fundamentalismul au relansat discuția despre locul și rolul religiei, al bisericii în societatea contemporană. Este incontestabil faptul că ieșirea la lumină a bisericilor în perioada post-comunistă este totodată expresia normalității. Dacă însă societatea modernă seculară a adoptat drepturile religioase ca parte componentă a drepturilor universale ale omului, sînt încă destule semne că reciproca nu este întotdeauna și pretutindeni, valabilă.

Societățile post-comuniste sînt în fața unor reforme globale profunde și tind să refacă decalajul care le mai desparte de jumătatea de vest a continentului. Reformele nu pot să nu vizeze și reevaluarea rolului tradițional al bisericii în această parte de lume. Firul tradiției nu poate fi pur și simplu reînnotat, raportarea la modernitate este inevitabilă.

Și România se află în fața unor asemenea opțiuni globale. Dacă reforma economică și instituțională sînt priorități unanim acceptate, nu același lucru se poate afirma despre așezarea în modernitate a relației biserică-stat. Amestecul dintre laic și religios, complicitățile politice, gustul ceremoniilor bisericești devenite aproape la fel de obligatorii ca defunctele ritualuri național-comuniste, dezvăluie incapacitatea societății de a se europeniza în totalitate.

Acest număr al ALTEREI țintește să impulsioneze dezbateră publică din România pe această temă. El prezintă cititorului autohton reflecțiile unor autori de prestigiu care pun, în articole substanțiale, problema drepturilor religioase în contextul drepturilor omului, trecînd în revistă istoria relației stat-biserică. Se evocă felul cum societatea seculară modernă este capabilă să coexiste cu religia și răspunsul pe care, la rîndul ei, biserica îl dă sistemului de norme ale drepturilor omului. Studiile dezvăluie fragilitatea pozițiilor extreme (stat teocratic /stat ateu), și scrutează mecanismele care pot conduce la acomodarea dintre biserică și stat, dintre credincioși și necredincioși, dintre religiile istorice și cele noi, dintre credințe majoritare și minoritare, dintre esența individualistă a drepturilor omului și dimensiunea comunitară a religiei. Totodată, sînt evocate momentele unor opțiuni fundamentale tăcute, în timp, pe teritoriul Transilvaniei istorice: edictul de toleranță religioasă care a succedat Reformei, unirea cu Roma a bisericii române în epoca iluministă.

Selecția nu este întâmplătoare. România, ca de altfel alte țări în curs de desovietizare, are la îndemână modele diverse. Pe de o parte, ea trebuie să se alinieze la standarde europene, pe de altă parte, recuperînd ceea ce aici, la contactul dintre creștinismul răsăritean și cel occidental, este un posibil model, ea trebuie să-și găsească propria cale. În realitate, lucrurile nu sînt afit de simple. Există interese puternice care tind să blocheze opțiunea modernității. Una din căile care are destui susținători ar fi aceea a impunerii (autoimpunerii) bisericii ortodoxe române ca biserică națională, respectiv oficială, de stat, cu toate privilegiile ce decurg din aceasta. Prin această nouă coalizare cu puterea seculară, biserica ortodoxă riscă, poate definitiv, să-și piardă autonomia, și să nu mai poată oferi credincioșilor săi decît doctrine seculare (naționalism, autohtonism) din cele mai puțin dotate cu capacitatea de a răspunde provocărilor societății moderne. Un pact politic care ar contrazice totodată realitatea pluriconfesională a țării și s-ar traduce, fără îndoială, în mari acumulări de frustrare. Un stat ortodox, asemeni Greciei (dar lipsit de poziția sa geostrategică) nu va fi ușor de integrat într-o Europă care, punînd drepturile religioase în contextul drepturilor omului și protejîndu-le prin mecanisme tot mai sofisticate, nu mai puțin, a optat pentru statul secular și pluralismul confesional ca singurele în măsură să administreze diversitatea de astăzi a Europei și să țină departe spectrul unor conflicte (chiar și așa, Irlanda există).

La celălalt capăt al gamei unor posibile opțiuni, stă experiența Transilvaniei. Aici s-au aniversat recent 425 de ani de la declarația de toleranță religioasă de la Tîrgu-Mureș, care relua edictul de toleranță de la Turda din 1568. Cu un an înainte de ceea ce în Apus avea să fie Noaptea Sfîntului Bartolomeu, în Transilvania, dimpotrivă, religiile recepte erau puse pe picior de egalitate, considerate legitime și statul însuși se proclama garantul acestui echilibru. Chiar dacă modelul era imperfect, deoarece nu îngloba decît religiile celor trei națiuni politice, este incontestabil că el a constituit o premieră europeană și a ținut provincia la adăpost de pustiitoarele războaie religioase care au bulversat Europa. Transilvania a fost prin urmare, în ciuda sau tocmai grație diversității sale religioase, un spațiu de echilibru și pace interconfesională unic, la contactul dintre plăcile tectonice ale ortodoxiei și creștinismului occidental, un spațiu de respectabilă toleranță, mult înainte ca aceasta să devină o evidență în Europa Civilizată.

Privind la perioada post-comunistă a României, descoperim și semne pozitive, drepturile religioase ale individului, dar și ale colectivităților revin în forță și practicarea lor este protejată de stat. Sînt însă tot pe atîtea, dacă nu mai multe, simptomele îngrijorătoare: intruziunea bisericii ortodoxe în stat, refuzul modernității, anatemizarea diversității, punerea sub semnul întrebării a legitimității pluralismului religios, expansiunea ortodoxă în spațiul greco-catolic. participarea ortodoxiei la ritualurile colectiviste ale grupurilor ultranaționaliste.

Chiar dacă nu se află în centrul dezbaterii privind integrarea României în Europa, opțiunea românească în chestiunea raportului stat—biserică, religie—drepturile omului va fi la fel de importantă, dacă nu chiar mai importantă, decît cea instituțională sau economică. Excepția grecească este probabil, în anumite cercuri, deosebit de tentantă. Ea nu corespunde însă nici realității românești, mult mai diversă decît a acestei democrații balcanice, nici tradițiilor central-europene ale populației transilvane, nici, credem noi, posibilităților și modelelor pe care le avem la îndemână.